

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ TARYBA

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS

1973
metai

VILNIUS 1974

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD OF
THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1973

VILNIUS

1974

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER — WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1973

VILNIUS

1974

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД
1973

ВИЛЬНИУС

1974

9(TL)
Li 237

Redakcinė kolegija

DOBROVOLSKAS JONAS, JURGINIS JUOZAS, KUN-
CYTĖ NIJOLĖ, MERKYS VYTAUTAS, MILIŪS VACYS,
STRAZDŪNAITĖ RITA (sekretorė), SADZIUS HEN-
RIKAS (vyr. redaktoriaus pavaduotojas),
TAUTAVIČIUS ADOLFAS, TYLA ANTANAS, VAITKE-
VIČIUS BRONIUS (vyr. redaktorius), ŽEPKAITĖ
REGINA

Vilnius, Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas

Вильнюс, ул. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-294}{M851(10)-74}$ Z-74

© LTSR MA Istorijos institutas, 1974

UDK 902.7(474.5)

SIAURĖS RYTŲ LIETUVOS PRAMONĖS DARBININKŲ VESTUVIŲ PAPROČIAI XX A.

ANTANAS DANILIAUSKAS

Papročių pakitimai — esminis šiuolaikinių etninių procesų reiškinys. Šeimos švenčių ir pirmiausia vestuvių tradicijos nusipelnė ypatingo dėmesio. Jos tebėra viena iš reikšmingiausių liaudies dvasinės kultūros dalių.

Socialistinės šeimos tradicijų susidarymo klausimai mūsų respublikoje buvo ne kartą liesti¹, tačiau nėra galutinai išspręsti. Jie tebesvarstomi spaudoje². Daugumoje pasisakymų buvo nagrinėjamos ir nurodomos senųjų papročių šiandieninio pritaikymo galimybės. Tuo yra atliktas svarbus ir reikšmingas mokslinis darbas³. Betgi, siekiant visapusiškų vertinimų ir numatant rekomendacijas, jis turi būti papildytas. Pirmia, tolimesniuose tyrimuose reikia daugiau dėmesio skirti bendrajai lietuvių vestuvių istorinės raidos analizei⁴. Antra, kalbos apie vestuvių tradicijas dažnai apsiribodavo senosiomis valstiečių tradicijomis. Tuo tarpu, gilėjant urbanizacijai, papročių raida vis labiau priklauso nuo miesto gyvenimo būdo. Miestiečių, jų tarpe darbininkų, vestuvės lietuvių etnografinėje literatūroje visiškai nėra nagrinėtos. To neatlikus, neįmanoma galutinai išspręsti tiek teorines, tiek praktiškas šiuolaikines šeimos papročių problemas.

¹ Bibliografiją šiuo klausimu pateikia A. Vyšniauskaitė, Lietuvių šeimos tradicijos, V., 1967, p. 87—88.

² Žr. I. Saulius, Žiba žiburėliai, dega liktorėliai, Kultūros barai, 1972, Nr. 6; A. Jakubonienės interviu laikraštyje „Literatūra ir menas“, 1972.VII.29; A. Purys, Kortežai prie metrikacijos biuro, Literatūra ir menas, 1972.VIII.5.

³ Svarbiausias darbas šioje srityje yra A. Vyšniauskaitės knyga „Lietuvių šeimos tradicijos“, V., 1967, kurioje aprašomi ir kai kurie naujai susidarantys papročiai.

⁴ A. Vyšniauskaitė mini, kad XX a. tradicinėse lietuvių valstiečių vestuvėse vyko dideli pakitimai: Šeimos buitis ir papročiai, Lietuvių etnografijos bruožai (toliau — LEB), V., 1964, p. 510.

Miestiečių šeimos papročiai — plati, reikalaujanti išsamių etnografinių tyrimų sritis. Pateikiamas straipsnis liečia vieną nedidelę jos dalį: vestuvių papročių raidą, darbininkų klasei formuojantis iš valstietijos, šiaurės rytų Lietuvos periferijos miestuose, taip pat darbininkų gyvenvietėse, išaugusiose kaimo vietovėje, kapitalizmo ir socializmo sąlygomis.

Straipsnis paremtas 62 vestuvių aprašais, Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Etnografijos sektoriaus surinktais Biržų, Rokiškio miestuose, Juodupės, Panemunėlio (Rokiškio raj.) gyvenvietėse. Be to, panaudota lyginamoji medžiaga iš Kapsuko, Kretingos miestų, Palemono (dabar Kauno m.) gyvenvietės.

Straipsnyje skelbiama atitinkama medžiaga ir paliečiami kai kurie bendrieji dėsningumai, pagal kuriuos nurodytomis sąlygomis vyko vestuvių papročių pakitimai.

Šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkija daugiausia yra kilusi iš vietinio kaimo ir glaudžiai arba ir ne taip glaudžiai susijusi su juo⁵. Dėl to XX a. besiformuojančios darbininkijos papročiai turėjo šaknis XIX a. liaudies tradicijoje. Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais esminis jų raidos bruožas buvo tiek pusiau proletarų, sudariusių didelę vietinės pramonės darbininkų dalį, tiek ir — ypač — proletarų vestuvinių apeigų ciklo siaurėjimas. Išliekančios vestuvių dalys patyrė žymių pakitimų.

Pirmiausia tai palietė piršlybas. Besiformuojant proletariatui, keitėsi santuokos sudarymo socialinis bei ekonominis pagrindas. Fabrikų darbininkai ekonomiškai mažiau priklausė nuo tėvų, negu valstiečiai, arba visai nepriklausė. Jaunieji dažniausiai susipažindavo patys ir siekė santuokos klausimus spręsti savarankiškai. Proletarų vestuvėse nebuvo kalbos apie „pasogą“. Dėl to mažėjo piršlybų reikšmė ir piršlio vaidmuo. Pvz., trečiuoju—ketvirtuoju dešimtmečiais tarp Juodupės fabriko darbininkų piršlybos su atvažiavimu, jaunavedžiams iš anksto nesusitarus, užfiksuotos tik 20% atvejų — pusiau proletarų šeimose, o 62,2% vedybų piršlio apskritai nebuvo (apskaičiuota iš 45 atvejų). Visose kitose piršlybose jo vaidmuo formalus: piršlys palydėdavo, pagal paprotį, jaunikį pas jaunosios tėvus viešam susitarimui, nors būdavo susikalbėta iš anksto be jo. Kartais piršlį pakeisdavo jaunojo tėvas. Taip XIX a. pabaigos—XX a. pradžios piršlybas su „pažintuvėmis“ ir „piršlomis“⁶ čia keitė vienkartinis jauniklio apsilankymas jaunosios pusėje. Jis turėjo trejų prasmę: tebebuvo pagal tradiciją viešas pareiškimas apie siekimą sudaryti santuoką, tam tikrų įsipareigojimų prisiėmimas, o ten, kur jau-

⁵ Žr. A. Daniliauskas, Šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų materialinė kultūra, V., 1970, p. 15—17, 29—31.

⁶ Apie tai žr. A. Vyšniauskaitė, Šeimos buitės ir papročiai, LEB, p. 482—483.

nieji apie viską buvo susitarę patys,— pagarbos ženklas jaunosios tėvams.

Pusiau proletarų piršlybose kartais dar turėjo reikšmę ir „pasogos“ derėjimas ar, tiksliau, galutinis susitarimas dėl jos.

Išliekančių piršlybų apeigų pagrindas buvo kai kurie tradicinio apsilankymo „piršlomis“ momentai: išgeriama piršlio atvežta degtinė, užkandant šeiminių duona, dešra, mėsa, sūriu. Retkarčiais kaime pagal seną paprotį buvo pakviečiami artimiausi kaimynai.

Iš ankstesnių piršlybų darbininkų vestuvėse liko racionalūs vedybinio susitarimo elementai ir nedidelės vaišės, skirtos būsimajam dviejų šeimų susigiminiavimui pažymėti.

Retai besapitaikydavo sužieduotuvės — ankstesnės galutinės vedybų sutartuvės⁷, nebetenkančios savo racionalios prasmės: sutarimo užbaigos.

Po piršlybų, atlikus bažnytinių užsakų formalumą, ėjo antroji vestuvių ciklo dalis — pačios vestuvės.

Jei vietiniame kaime tuo metu, nepaisant vykstančių permainų⁸, dar aiškiai vyravo XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios tradicinio modelio vestuvės, tai pramonės darbininkų vestuvės būdavo jau gana skirtingos ir įvairios. Pagal turimus aprašus jas galima sugrupuoti į kelis vienu metu gyvavusius variantus — schemas.

Pilną seną tradicinę schemą su apeigomis abiejose pusėse ir su atgrąžtais⁹ aptinkame nedaugelyje darbininkų vestuvių (Juodupėje — trečdalyje, kitur dar mažiau). Visais atvejais tai pusiau proletarų, neatsidalijusių nuo savo tėvų valstiečių, santuokos.

Dauguma vestuvių jau būdavo atšvenčiamos tik vienoje — jaunosios — pusėje. Apeigų požiūriu tai įvairūs pilno ciklo sutrumpinimo atvejai.

Pusiau proletarų vestuvėse dažniausiai jaunasis atvykdavo pas nuotaką su savo pulku jungtavių dienos rytą, prieš tai atsisveikinęs su savo tėvais.

Pas nuotaką jaunojo pulką draugiškai sutikdavo prie gryčios durų, ir po trumpų vaišių prasidėdavo atsisveikinimo su nuotakos tėvais ceremonija: būdavo einama apie stalą (pirmoji — nuotaka); bučiuojamas kryžius, pastatytas ant stalo, atsiklaupus bučiuojamos jaunosios tėvų rankos (anksčiau ir kojos).

Po jungtavių, išsiperkant prie pakelėje pastatytų vartų, grįžtama į jaunosios pusę, kur jaunuosius jos tėvai sutinka su duona ir druska. Pradedama vestuvių vaišės. Čia būdavo ir jaunojo tėvai.

⁷ Žr. ten pat, p. 483.

⁸ Pirmiausia — vestuvinių apeigų sumažėjimas nepasiturinčių šeimų vedybose. Apie tai smulkiau žr. ten pat, p. 510.

⁹ Apibendrintą jos aprašymą žr. ten pat, p. 485—509.

Nuo šito momento apeigų variantai būdavo įvairūs.

Vienas jų nuo pilno tradicinio skiriasi tuo, kad jaunojo pusėje neatliekamos jokios apeigos ir nekeliamos vaišės. Šiuo atveju jaunieji suguldomi naktį po jungtelių jaunosios pusėje. Nuotaka be palydų pervažiuoja pas jaunikių sekančią dieną po jungtelių.

Kita schema dar paprastesnė. Jaunieji išvažiuoja pas jaunikių tą patį jungtelių vakarą po vaišių nuotakos pusėje. Jaunikio pusėje — nei vaišių, nei apeigų, jų tarpe suguldymo.

Pagaliau užfiksuotos proletarų vestuvės, sutrumpėjusios iki minimumo, ypač ten, kur jaunieji gyveno skyrium nuo tėvų. Į jas atkreiptinas ypatingas dėmesys, nes čia ryškiausiai pasireiškė proletarizacijos poveikis atitinkamiems papročiams. Tokios vestuvės vykdavo nedarbo dieną — sekmadienį. Jaunasis ateidavo į jaunosios butą vienas arba su 2—3 artimiausiais giminaičiais. Kartais jaunieji susitardavo susitikti tik bažnyčioje prieš jungtuves. Jei jaunosios tėvų nebūdavo, atkrisdavo ir atsišveikinimo su jais ceremonija.

Pajaunių ir pamergių proletarų vestuvėse būdavo 1—2 poros iš artimiausių giminaičių, t. y. faktiškai tik liudininkai, reikalingi santuokai sudaryti.

Po jungtelių būdavo grįžtama pas jaunosios tėvus, o jei šių nebuvo, tai pas kuriuos nors iš artimesnių jaunosios giminaičių (pvz., tetą, dėdę) arba tiesiog į jos butą, kur būdavo kuklios vaišės. Paprastai jaunuosius sutikdavo abiejų tėvai. Be jų, vestuvėse dalyvaudavo tik artimiausi giminės ar vienas kitas darbo draugas.

Vaišių metu dainuojama, bet muzika (armonika, smuikas) būdavo ne visuomet. Vakare svečiai išsiskirstydavo, nes rytą ir jiems, ir jaunavedžiams reikėjo būti darbe. Jei jaunikis neapsigyvendavo nuotakos bute, tai jaunavedžiai po vestuvių vakare eidavo į namus pas jaunąjį. Guldy-mo ir kėlimo apeigų nebūdavo.

Šitas iki minimumo suprastintas vestuvių modelis, plitęs tarp proletarų šiaurės rytų Lietuvoje ketvirtajame XX a. dešimtmetyje, primena tai, ką tarybiniai etnografai rusų, ukrainiečių, baltarusių, latvių darbininkų buityje vadina „vestuvėmis vakarėliais“.

Atskirų vestuvinių apeigų likimas tuo metu buvo labai nevienodas. Tose darbininkų pusiau proletarų vestuvėse, kurios būdavo švenčiamos pagal pilną tradicinį XIX a. pabaigos modelį, išlikdavo ir nemaža atitinkamų apeigų. Tačiau daugumoje pusiau proletarų pramonės darbininkų vestuvėse būta palyginti esminių pakeitimų. Keliant vestuves vien jaunosios pusėje, dažniausiai nebebūdavo atliekamos apeigos, anksčiau lydėjusios jaunosios pervažiavimą į vyro pusę (kraičio pervežimo ceremonijos, iškilmingas marčios sutikimas, „gaspadinystės“ perdavimas

ir kt.). Tiesa, kai kurie jų momentai atskirais atvejais dar sutinkami, pvz., marčios dovanos vyro giminėms. Tai iš esmės — tarpusavio pagarbos pareiškimo ženklai.

Trumpėjant ciklui, kai kurios apeigos keitė savo vietą, pvz., užgėros, guldytuvės dažnai buvo atliekamos jaunosios pusėje sutuoktivių vakare.

Tuometinėse vestuvėse nebesutinkama tokia parengiamoji dalis, kaip mergvakaris. Labai reti tapo sugrąžtai.

Paprasčiausiose proletarų vestuvėse nebelikdavo dar ir kai kurių kitų apeigų: vainiko įteikimo, kartais net atsisveikinimo su tėvais ir jaunųjų sutikimo, taip pat „vartų“, „sodo“ išpirkimo bei karnavalinio pobūdžio žaidimų, kraičio „vogimo“, guldytuvių, keltuvių.

Išnyko dauguma senosios magijos liekanų: marčios apibėrimas grūdais, apsupimas kailiniais. Retai bebūdavo, išvykstant į jungtuves, tris kartus einama apie stalą, patraukiant staltiesę. Informatoriai teigia, kad tuo metu nustojama tikėti šitokių apeigų reikšme.

Peržvelgus aukščiau išdėstytą medžiagą, matyti, kad bendri pakitimai, pasireiškę tiek vestuvėse, kurias pramonės darbininkai pusiau proletarai kėlė, remdamiesi senąja XIX a. valstietiška tradicija, tiek tose proletariškose, kurios vis gausėjo, buvo šie:

1) nyko arba jau buvo išnykusios ištisos tradicinio vestuvių ciklo dalys;

2) dažnėjo vestuvės vienoje jaunosios pusėje, ten dalyvaujant abiejų sutuoktinių tėvams;

3) trumpėjo vestuvių laikas: daugelis jų truko vieną dieną ar net vieną vakarą;

4) siaurėjo vestuvėse veikiančių asmenų ratas; palaipti išnyksta tokie vestuvių personažai, kaip kvieslys, piršlys; dalyje vestuvių nebuvo svoto ir svočios, mažėjo pabrolių ir pamergių;

5) nyko nemaža atskirų apeigų ir papročių;

6) iro vientisas dramatinis vestuvių veiksmas, nyko kai kurios folkloro vertybės — tradicinės dainos, oracijos, muzika. Ypač skurdžios šia prasme darėsi proletarų vestuvės.

Vestuvių ciklo trumpėjimas, apeigų ir kitų tradicijų nykimas besiformuojančio proletariato tarpe vyko sparčiau, negu grynai valstietiškoje aplinkoje, įskaitant ir kaimo varguomenę.

Svarbiausia šių reiškinių priežastis buržuazinės visuomenės sąlygomis buvo vietinių socialinių, ekonominių sąlygų bei gyvenimo būdo pakitimai.

Piršlybos, peržvalgos, sutartuvės proletarų vedybose neturėjo prasmės.

Sunki materialinė pramonės darbininkų pusiau proletarų ir proletarų padėtis vertė atsisakyti nuo plačių, kelias dienas trunkančių vestuvių

(tuo pačiu ir nuo atitinkamų apeigų) dviejose — jaunosios ir jaunojo — pusėse. Prie to prisidėjo fabriko disciplina, duodanti darbininkui vieną laisvą dieną — sekmadienį.

Be to, veikė nemaža visuomeninių veiksnių. Žymiai sumažėjo patriarchalinis tėvų vaidmuo. Keičiantis santykiams šeimos viduje, pramonės darbininkai savarankiškai ir dažniausiai laisvai rinkdavosi sau porą, apsieidami be piršlių; jie išdrįsdavo pasipriešinti tėvų valiai, jei pastarieji nesutikdavo su pasirinkimu. Vestuvės, vykusios prieš tėvų valią (Juodupėje, pvz., iki 20%), buvo keliamos vienoje pusėje. Šeimos narių tarpusavio santykių pasikeitimai sąlygojo, pvz., ir papročio bučiuoti tėvų kojas išnykimą.

Žymiai susilpnėjo kaimynystės ryšių vaidmuo vestuvių eigoje. Į vestuves imta kviesti ne tiek kaimynus, kiek fabriko darbo draugus. Darbininkai parodydavo nemaža solidarumo: atidirbdavo pamainas už savo draugus sutuoktinius, suteikdami galimybę pratęsti vestuves, nemokamai grodavo vestuvėse, skolindavo drabužius, sudėdavo pinigų dovanai ir pan.

Keičiantis pasaulėžiūrai, nyko apeigos, anksčiau turėjusios magišką prasmę.

Stiprėjas racionalistinis, praktiškas požiūris į vestuvių rengimą dažnai įgaudavo viršų prieš tradicijos reikalavimus ir įpročius.

Aprašytieji vestuvių papročių pakitimai turi būti vertinami, atsižvelgiant į tuometinę socialinę jų reikšmę. Dalies vestuvinių apeigų ir papročių išnykimas buvo visuomeninė pažanga. Tai, kas anksčiau lydėjo šeimos sudarymą kaip turtinį sandėrį, atspindėjo marčios pajungimą, moters nelygiateisiškumą, taip pat su magija surišti prietarai prieštaravo naujai proletarinei pasaulėžiūrai, naujo pobūdžio šeimos raidai arba jos neatitiko.

Antra vertus, proletarai buvo priversti atsisakyti ir nuo tokių liaudies tradicijų, kurios turėjo moralinę ir estetinę vertę. Priverstinis užsisklendimas siauruose šeimos rėmuose, atsisakymas nuo vestuvių visuomeninio šventinio pobūdžio, taip pat dramatiško veiksmo, žaidybinių elementų, vestuvių estetinio turinio nuskurdinimas naikino šimtmečiais sukauptas dvasinės kultūros vertybes. Tai jautė darbininkai. Trumpos, emocionali skurdžios vestuvės palikdavo nelinksmus prisiminimus. Apie tokias praeities vestuves senieji darbininkai dabar kalba su dideliu kartėliu.

Esant galimybėms, vestuves stengtasi pažymėti kuo plačiau, iškilmingiau.

Sudėtingas naujų papročių klostymosi procesas toliau vyko socialistinės visuomenės sąlygomis.

XX a. septintajame dešimtmetyje šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų vestuvės buvo keliamos trejopai:

1) vestuvės, kurių pagrindas tebebuvo tradiciniai elementai, įskaitant aukščiau minėtuosius laiko bėgyje įvykusius pakitimus; toliau jos bus sąlyginai vadinamos tradicinio pobūdžio vestuvėmis;

2) komjaunuoliškos vestuvės;

3) vestuvės — šeimyninis pobūvis.

Mūsų tirtoje aplinkoje, kur didelė dalis pramonės darbininkų turi artimiausius gimines aplinkiniuose kaimuose arba tiesiog gyvena pas juos, dažniausiai buvo keliamos tradicinio pobūdžio vestuvės. Jos švenčiamos gana įvairiai; vyravo šis variantas.

Piršlybų, kaip vestuvių dalies, nėra. Jaunieji patys susipažįsta ir susitaria dėl santuokos, tačiau jaunas laiko reikalinga atsiklausti nuotakos tėvų sutikimo. Pastarasis momentas paprastai praeina be jokių apeigų, nebent su nedidelėmis vaišėmis. Sužieduotuvių dabar nesutinkama. Sutarus sudaryti šeimą, tai atliekama, ilgai nedelsiant, kai tik būna pasirodžiusios vestuvės.

Jaunasis ir jaunoji kviečia keletą porų (iki 10—12) pabrolių ir pamergių iš artimų giminaičių bei darbo draugų ir pažįstamų — nevedusio jaunimo.

Beveik visose vestuvėse dalyvauja „piršlys“. Tai — iš artimesniųjų tarpo parinktas žmogus, pasižymintis iškalba, sąmoju, sugebantis daugiau ar mažiau vadovauti vestuvių vaišių pasilinksminimams — toks ir yra jo vaidmuo. Kai kuriais atvejais dalyvauja ir „svočios“, iš dalies papildančios piršlį kaip pasivaišinimo ir pasilinksminimo vadovės ir apskritai padedančios šeiminkams parengti ir praveisti vestuves.

Vestuvių išvakarėse pamergės padeda jaunajai sutvarkyti vestuvinius drabužius, nupina rūtų vainiką, tačiau kokių nors kitų apeigų ar veiksmų, atitinkančių senąjį mergvakarį, nesutinkama.

Šeštoju—septintuoju dešimtmečiais vestuvės vykdavo sekmadienį, paprastai jaunosios pusėje (dažnai važiuojama į jos tėviškę, nors būtų ir gana toli). Ten iš ryto renkasi pabroliai ir pamergės. Dabartinėms vestuvėms nėra būdingas jaunikio pulko atvykimas. Jaunikis dažniau atvyksta pas jaunąją kartu su savo tėvais. Taigi nebelieka jaunikio atsisveikinimo su savo tėvais papročio.

Jaunikį su tėvais sutinka nuotaka ir jos tėvai dažniausiai kambaryje, kur jau susirinkę pamergės ir pajauniai, prie užtiesto stalo. Pasisveikinus sutiktieji vaišinami vynu ir užkandžiu. Su abiejų sutuoktinių tėvais atsisveikinama kartu, išvykstant į jungtuves. Bučiuojamos rankos, tačiau nebeklaupama prieš juos. Pagal tradiciją einama aplink stalą, prie

kurio buvo užkasta ir išgerta. Pamergės prisega pabroliams baltus kaspinėlius — vestuvių ženklą.

Po jungtusių vaišės dažniausiai būna jaunosios tėviškėje, tačiau, jeigu atsiskyrę nuo tėvų sutuoktiniai, sudarydami šeimą, apsigyvena jaunojo bute (arba jų abiejų gautame, išnuomotame bute), tai kartais vestuvių vaišės ten ir parengiamos.

Pačių vaišių papročiai yra vienodi, nepriklauso nuo to, kurioje pusėje jos vyksta.

Grižtančius jaunavedžius pakeliui pasitinka keleri iš žalumynų padaryti vartai, kuriuos stato ir su muzika laukia grįžtančių pažįstami ir nepažįstami žmonės. Pravažiavimą tenka išpirkti vynu ir saldainiais. Paskutiniai vartai daromi prie namų, kur būna vaišės.

Namuose laukia ir prie durų jaunuosius pasitinka abiejų tėvai. Jaunosios tėvai vaišina duona, druska, vynu. Svečiai sveikina jaunuosius, įteikia jiems savo dovanas — daugiausia praktiškus, bet vertingus daiktus. Paskui prasideda vaišės, bendrai parengtos abiejų sutuoktinių šeimų; svečiai atneša nebent gėrimų ir saldumynų. Iki nakties vykstančiose vaišėse gausu žaidynių, karnavalinių momentų. Vėl imta kabinti „sodą“ (šiaudinį arba medelį), kurį reikia išpirkti; jaunųjų vietą užima „čigonai“ arba „netikri“, „kiti“ vestuvininkai. Šokama, dainuojama, vaišinamasi. Paprastai groja nedidelis orkestrėlis, o paskutiniu laiku miestuose — magnetofonas.

Guldyti jaunųjų dabar nepriimta, bet jie senu papročiu anksti triukšmingai keliami, nors gali nuo to atsipirkti.

Sekančią po jungtusių dieną, jei vaišės vyko jaunosios tėviškėje, prieš pervaziuojant pas jaunąjį, „vagiamas“ jos kraitis.

Daugumoje vestuvių nuotaka „pagrobiamą“, paslepimą, ir jaunikis ją turi išpirkti; kariamasis piršlys.

Jei grįžtama pas jaunąjį (arba į jaunųjų butą), vestuvininkai ten dar pasivaišina, tačiau kokių nors būdingų papročių čia neužfiksuota. Trečiai dienai renkamas labai retai.

Kai po jungtusių ir pirmosios nakties jaunavedžiai pasilieka tenai, kur keliamos vestuvės, tada nebūna tokių žaidimų, kaip „kraičio“ vogimas ir kt., susijusių su pervaziavimu iš jaunosios namų pas jaunąjį.

Vestuvės vyksta gana triukšmingai, žaidimai neretai pereina į siautėjimą, pvz., jaunikis su draugais, vaduodami nuotaką, uždarytą pirtyje (nenorėjo jos išpirkti), grumiasi su priešininkais, verčia pirtį nuo pamatų, nukelia duris; nuotaka išvežama automobiliu kur nors toli nuo vestuvių vietos ir ilgą laiką negražinama jaunajam ir pan. Teisiamas ir kariamasis ne tik piršlys. Įsismaginę vestuvininkai kartais karia ir svočią, ir pajaunius — vis dėl išpirkos.

Kaip matyti, šitokios vestuvės yra ankstesniam modeliui besivystant savaimė susidaręs ir turintis savo logiką išliekamųjų tradicinių elementų junginys.

Vestuvėse dalyvauja po 40 ir daugiau asmenų. Važiuojama auto-transportu. Į nuotakas pusę kartais vykstama ir labai toli, pvz., iš Rokiškio į Pabiržę.

Rengiant komjaunuoliškas vestuves (kurių buvo palyginti nedaug), žymus vaidmuo tekdavo įmonės kolektyvui ir visuomeninėms organizacijoms. Jų ceremonialas iš esmės taip pat rėmėsi atrinktais tradiciniais elementais.

Pas jaunąją atvyksta jaunasis su pabroliais; atsisveikinę su tėvais, jie su nuotaka ir pamergėmis vyksta iškilmingai užregistruoti santuokos. Grįžtant jų taip pat laukia vartai, tenka išpirkti kelią. Iškilmės prasideda gamyklos klube. Jaunavedžius sutinka tėvai, visuomeninių organizacijų atstovai, darbo draugai. Čia vaišių metu jaunavedžiai sveikinami visuomeninių organizacijų ir įmonės kolektyvo vardu, įteikiamos dovanos. Sakomos oracijos, dainuojama, šokama, teisiamas ir kariamas „piršlys“, žaidžiami tradiciniai karnavaliniai žaidimai — pasirodo „čigonai“ ir pan. Vakare jaunavedžiai grįžta į savo butą.

Vestuvės — šeimyninis pobūvis šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų tarpe sutinkamos retai. Daugiausia tai iš toli atvykusių, neturinčių arčiau gyvenančių giminaičių asmenų vedybos. Tačiau pasitaiko atvejų, kai nuo „baliaus“, t. y. tradicinių plačių vestuvių, atsisakoma ne dėl kokių nors materialinių išskaičiavimų, o dėl to, kad norima jas surengti ramioje, intymesnėje aplinkoje.

Šeimyninio pobūvio tipo vestuvės švenčiamos siaurame rate, dalyvaujant jaunųjų tėvams, giminėms, artimiausiems pažįstamiems. Svečių nebūna daugiau kaip 10—12 asmenų. Tai vienos vaišės be jokių tradicinių etnografinių apeigų. Jų metu vaišinamasi, dainuojama, šokama. Jos nukeliamos į patogesnę jaunavedžiams sekmadienį, nepriklausomai nuo oficialaus sutuoktuvų įtvirtinimo, ir trunka vieną dieną; retesniais atvejais susirenkama dar ir sekančią dieną po darbo.

Dauguma apklaustųjų darbininkų tokias vestuves laikė „prastomis“, mažai garbingomis.

Susumavus psichologinius vieno ar kito šiuolaikinio vestuvių modelio pasirinkimo motyvus, pastebimos dvi tendencijos.

Pirma, vyraujanti: kylant materialinei gerovei, absoliuti dauguma darbininkų (tiek tėvų, tiek jaunimo) nuoširdžiai siekia vestuves atšvęsti su užmoju, kaip galima iškilmingiau, įspūdingiau, įsimenamiau. Tačiau čia kartais prisideda ir noras „pasirodyti“ arba baimė pagarsėti „prastesniais“ už kitus.

Antra — siekimas atšvęsti vestuves ramiame šeimos rate, be iškilnių. Teigtina, kad tokia intymia gyveno reiškinys, kaip šeimos sudarymas, abi šios tendencijos, nors būdamos priešingos, turi teisę gyvuoti greta.

Kokia gi yra etninių elementų vieta šiuolaikinės socialistinės šeimos vestuvių papročiuose? Kaip nurodyta, dauguma šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų siekia vedybas pažymėti kaip galima iškilmingiau, įspūdingiau. Tai sudaro prielaidą vestuvinių apeigų gausumui ir jų pagrindą. Aiškiai užfiksuotas apeigų pagausėjimas, palyginus su proletarų vestuvėmis. Šiuolaikinės vestuvės susidaro iš tradicinių etnografinių elementų. Kai kurie iš jų, nykę dėl nepalankių materialinių sąlygų proletarų vestuvėse, dabar vėl atgimsta ir įsitvirtina (vaidybiniai, karnavaliniai elementai). Kiti iš jų čia pasirodo net visai naujai, pvz., piršlio teismas ir korimas, perimtas iš kitų Lietuvos etnografinių rajonų.

Išlieka arba atgyja tie etnografiniai elementai, kurie buvusioje sudėtingoje vestuvių dramoje, apėmusioje ir sandėrio, ir tragedijos, ir džiugesio motyvus, išreikšdavo gyvenimo džiaugsmą, siekimą pasilinksinti, taip pat pagarbą tėvams, linkėjimą laimės jauniems.

Tuo pat metu išnyko kai kurie papročiai, dar pasitaikydavę trečiuoju—ketvirtuoju dešimtmečiais pramonės darbininkų pusiau proletarų vedybose (piršlybos, „pasogos“ derėjimas, nuotakos verkimas, kraičio vežimo ceremonias, šeiminkavimo perdavimas). Kiti papročiai yra nykimo stadijoje, pvz., ėjimas apie stalą, nuotakos „pirkimas“ kaip jos apdovanojimo forma¹⁰.

Iš naujų apeigų reikia pažymėti — tiesa, dar labai nenusistovėjusias — iškilmingos civilinės santuokos metrikacijos apeigas, įmonės kolektyvo atstovų, visuomeninių organizacijų atstovų sveikinimus ir dovanų įteikimą jauniems.

Šiaurės Lietuvos pramonės darbininkų šiandieninės vestuvės, apskritai paėmus, yra lietuvių liaudies papročių savaimingos raidos išdava, pasipildžiusi kai kuriais naujais elementais. Jau žymiai nutolusios nuo XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios tradicinių vestuvių, kurios žmogaus gyvenime buvo ištisas dramatinis veiksmas, jos turi savo vidinę racionalią logiką ir išlaiko etninį savitumą.

Šiandieninių papročių bei apeigų gyvavimą ar atgimimą, jų natūralią atranką nulėmė socialistinės visuomenės gyvenimo būdo ypatumai (pusiau proletarinio darbininkų sluoksniu išnykimas, įtvirtintas moters

¹⁰ Pastarasis atskirais atvejais aptinkamas šiuolaikinėse vestuvėse kaip žaidybinis elementas. Apie nuotakos „pirkimą“ 1971 m. Biržų ir Panevėžio darbininkų vestuvėse yra ist. m. k. R. Merkienės informacija.

lygiateisiškumas, pakitę šeimos narių santykiai, pasaulėžiūra, pakilusi materialinė gerovė).

Palyginus pramonės darbininkų ir valstiečių vestuves tiriamoje aplinkoje, galima teigti, kad pastarosios išlaiko daugiau senovinių etnografinių elementų: čia dar dažnai vestuvės keliamos abiejose — jaunosios ir jaunojo — pusėse, išlikę tam tikri papročiai ir apeigos. Žymesnės miesto įtakos nematyti.

Lyginamoji medžiaga iš kitų Lietuvos etnografinių rajonų rodo, kad XX a. besiformuojančios pramonės darbininkijos tarpe nedideliuose miestuose ir gyvenvietėse vestuvių papročiai keitėsi iš principo panašiai, kaip ir aukščiau aptartieji, vyraujant tradiciniam momentui.

Negalima pasakyti, kad klausimas apie miesto ir kaimo tarpusavio įtaką šioje dvasinės kultūros srityje galutinai išspręstas, net jeigu kalbama apie aprašytą aplinką. Pirma, dar mažai turima medžiagos apie vargingiausių valstiečių vestuves XIX ir XX a., o ji reikalinga nuodugniesiems palyginimams su miesto varguomenės buitimi. Antra, mažai žinoma apie miestiečių, anuo metu jau neturėjusių giminystės ryšių su kaimu, vedybinius papročius. Trečia, galutines išvadas bus galima daryti, tiksliai ištyrus stambių miestų — kultūros centrų — gyvenimą. Turint omenyje, kaip nelengva besurasti informatorių, galinčių suteikti atitinkamų žinių apie padėtį XX a. pradžioje, visose šiose srityse reikia veikti nedelsiant.

Straipsnyje išdėstyta medžiaga leidžia suformuluoti tokius teiginius.

Nedideliuose Lietuvos miestuose ir gyvenvietėse XX a. besiformuojančios lietuvių darbininkijos tarpe sudaromų vedybų apeigų یشهties taškas ir jų turinio pagrindas tebebuvo XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių valstiečių tradicinių vestuvių papročiai arba atskiri jų elementai.

Siaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų lietuvių vestuvių papročių raida XX a. priklausė nuo vietinių ekonominių, socialinių ir ideologinių veiksnių; kurio nors išorinio etnoso įtakos čia nepastebėta.

Vykstanti proletarizacija vedė prie vestuvių — šeimos šventės — nuskurdinimo ir kai kurių lietuvių liaudies dvasinės kultūros vertybių sunykimo. Mūsų socialistinėje visuomenėje tiriamoje aplinkoje pasireiškia vestuvių šventės kilimo tendencija.

Tokiomis sąlygomis geriausių papročių taikymas yra ne tik galimas, bet ir būtinas. Kaip parodė kitų respublikų patyrimas, bandymai sukurti naujas tarybines vestuvių tradicijas, nepanaudojant senojo liaudies palikimo, baigėdavosi nesėkmingai.

Siuolaikinėse vestuvėse galima pritaikyti ne tik dabar gyvuojančius tradicinius elementus, bet ir tuos, kurie anksčiau dėl nepalankių visuo-

meninių ir buitinių sąlygų buvo beišnyksta, tačiau turi išliekamąją moralinę ir estetinę vertę.

Papročiai, kurie prarado visuomeninę prasmę, papročiai, atspindėję nelygiateisę nuotakos padėtį arba turėję magišką pagrindą, nėra atgaivintini šiandieninėse vestuvėse, nors jie ir būtų turėję folklorinės vertės.

Kadangi liaudis yra galutinė vestuvių papročių atrinkėja, tai, sudarant oficialius ceremonialus, palaikant, propaguojant tą ar kitą paprotį, reikia ypač atidžiai atsižvelgti į pastaruoju metu nusistovinčio dabartinio vestuvių modelio variantus, neužmirštant, kad juos reikia dar išsamiai iširti. Pageidautina nedelsiant pradėti išplėstinius etnografinius ir sociologinius stambiųjų miestų gyventojų šeimos tradicijų tyrimus.

СВАДЕБНЫЕ ОБЫЧАИ РАБОЧИХ ПРОМЫШЛЕННОСТИ СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ ЛИТВЫ В XX В.

А. ДАНИЛЯУСКАС

Резюме

Изменение народных обычаев, в том числе и свадебных — одно из наиболее существенных и важных явлений в современных этнических процессах. При постоянном углублении урбанизации развитие духовной культуры народа все больше зависит от образа жизни горожан, в том числе рабочих. Между тем, если свадьба сельского населения Литвы изучена довольно широко, то семейные обычаи городских жителей до сих пор оставались вне поля зрения этнографов. Настоящая статья посвящена частному, но характерному для Литвы вопросу: изучению развития свадебных обычаев при формировании рабочего класса из местных крестьян в небольших периферийных городах и рабочих поселках. Статья построена на материалах Северо-Восточной Литвы, а также, в известной мере, и других ее этнографических областей.

На протяжении XX в. исходной точкой развития свадебного обряда в изучаемой среде была традиционная литовская крестьянская свадьба. В свое время пролетаризация, и в первую очередь тяжелое материальное положение, вели к обеднению обрядовой стороны свадеб, к незаслуженной утрате ряда фольклорных ценностей (кстати, как общее явление исчезли и некоторые обряды патриархального и магического порядка). Появились свадьбы-вечеринки, отмечавшиеся лишь в самом узком кругу ближайших родственников; на них этнографический момент сводился почти на нет.

В социалистическом обществе в связи с повышением благосостояния наметилась тенденция к расширению свадебных празднеств — в основном за счет возрождения отдельных элементов традиционной народной свадьбы (карнавальных представлений, шуточных игр). В большинстве свадеб участвуют 40 и более гостей.

Сохраняя этнические своеобразия, современная свадьба рабочих уже не представляет прежнего традиционного единого драматического действия. Она сложилась из отдельных, самой жизнью логически отобранных элементов, которые соответствуют требованиям нашего общества и которые целесообразно сохранить как лучшее наследие народной духовной культуры.

Свадьбы-вечеринки встречаются редко: там, где молодые считают свадьбу делом, касающимся лишь самых близких лиц.

В современной свадьбе появляются и новые, правда, пока не установившиеся обычаи: церемониал гражданского бракосочетания, участие представителей рабочего коллектива, общественных организаций.

Для исчерпывающего решения теоретических и практических вопросов развития современной свадебной обрядности необходимо начать развернутое этнографическое изучение свадебных обычаев населения крупных городов.